

John Robert Colombo

ELŐSZÓ

Robert Zend *Daymares*¹ című posztumusz kötetéhez

I.

Amikor Robert Zend tájékoztatott róla, hogy Argentínába repül, hogy interjút készítsen Jorge Luis Borgesszel, megkérdezte, hogy mit kérdeznék a nagy argentin írótól, ha én beszélnék vele. Azt válaszoltam: „Kérdezd meg, mi jut eszébe, amikor Kanadára gondol.”

„Mi jut eszébe, amikor Kanadára gondol?” – kérdezte Borgest egy héttel később, zsúfolt dolgozószobájában ülve Buenos Aires-i lakásában.

Borges egy pillanatra elgondolkodott, aztán válaszolt: „Kanada olyan messze van, hogy talán nem is létezik.”

II.

Szeretettel emlékezem Robert Zendre.

Az érzés egyre gyengédebbé vált az elmúlt öt év során. Nemsokára talán el fogja érni a gyengeség legmagasabb fokát. Az érzés bizonyára mélyebb, mint volt, míg Robert életben volt... idegesen életben, bosszantóan életben, őrzöngően életben, ingerlően életben. Robertnek volt egy szokása, felvillanyozta vagy galvanizálta az embereket. Ritkán hagyta őket közömbösen. Most nem emlékszem, hogy szeretettel gondoskodtam-e róla akkor, de szeretettel gondozom emlékét most.

Együtt dolgoztunk néhány hónapig egyhuzamban, két alkalommal, az első két könyvén. Elhatároztam, hogy eljátszom az ember és a kézirat bábaasszonyának szerepét. Ő azt választotta, hogy az *artista* szerepét játssza a versek és történetek változatainak megszülésében, amelyeket mi alakítottunk és dolgoztunk bele a könyvekben szereplő formákba. Bőven voltak viták és nézetletérések, nevetéssel és a világ bonyolultságának vidám próbatételeivel párosítva.

Számos bosszantó szokása volt. Ritkán érkezett időben, néha viszont hívatlanul betoppant. De volt legalább ennyi megnyerő szokása is. Rajongott a saját munkájáért, ami érthető, de mások munkájáért is. A számára új írónál, formáknál mindig felfedezett valamit. Olyan kijelentéseket tett, mint például: „Végre megismertem Atlantisz elveszett kontinensének titkát!”

¹ Lidércnyomások

A teste elfoglalta a helyét a térben és az időben, amelyen mindannyian osztozunk, de töprengő elméje és különösen az ő lelkes képzelete olyannak tűnt számomra, mintha valami más bolygón volna az otthona. Ez a bolygó, ha röviden kifejthetem ezt, eléggé különbözik a mi Földbolygónktól. Robert bolygója, Zendia, szabálytalan pályán mozog egy sor nap körül, amelyek képesek egyszerre világítani és nem világítani. Az évszakok ezen a furcsa bolygón tarthatnak egy percig vagy egy évezredig. Zendia valamelyik távoli naprendszerben található, amelynek lehet vagy nem lehet neve vagy száma. Lehet vagy nem lehet egyidejűleg létező a Földbolygóval.

III.

A magyar születésű atomtudós, Szilárd Leó, egyszer az univerzumbéli földönkívüli élet létezésének lehetőségéről beszélgetett kollégájával, Enrico Fermivel.

Szilárd kifejtette a véleményét, hogy földönkívüli élet valóban lehetséges. „Ha ez így van? – válaszolt Fermi – „hogyan lehet, hogy az idegenek még nem érkeztek meg a Földre? Hol vannak?”

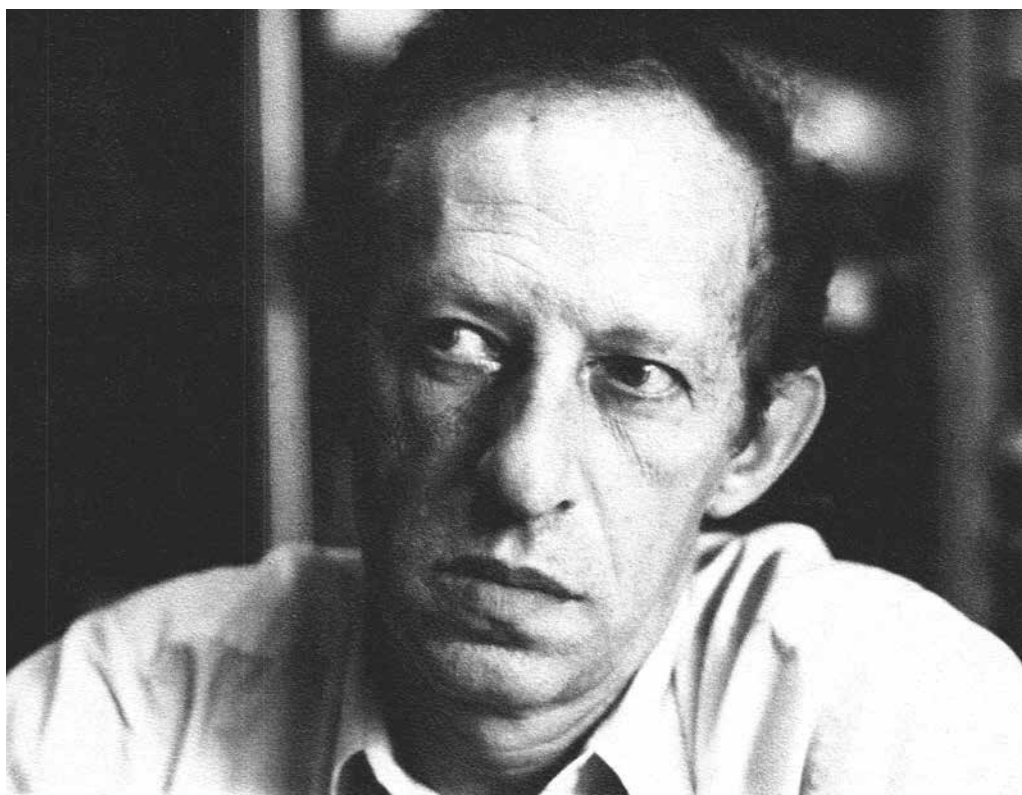
„Ők már köztünk vannak” – válaszolta Szilárd –, „de ők magukat magyaroknak hívják.”

IV.

Robertnek annyi témája és stílusa volt, ahány nyíla Szent Sebestyénnek. Robert intuíciója az új ötletek kitalálásában versengett Marshall McLuhan elméjével. Teljesen egyedüli módon kifejlesztette a konkrét költészetet, mindenekelőtt a betűképeknek nevezett változatosságot. Kicsit megsértődött, amikor megmutattam neki Emmett Williams konkrét költészeti antológiáját Xisto, Gomringer és mások elbűvölő munkáival. Végül különösebb megerőltetés nélkül magáévá tette a stílust és elkezdte gyártani a konkrét verseket és effekteket, amelyek egyedülálló módon a sajátjai voltak.

Megismertettem őt Borges munkáival, röviddel azután, hogy felfedezte a borgesi módszert. (Néhány történet, amelyet ebben a stílusban írt, először ebben a kötetben kerül publikálásra.) Robert számára ez szerelem volt első látásra. Elolvasta az argentin mester tömör és drámai történeteit, verseit, és válaszul rájuk, dolgozni kezdett. Eke elé fogta Pegazust és jellegzetes, új műveket alkotott ebben a stílusban.

Robert számos műfajban alkotott. Sok tekintetben önmagát „egyemberes reneszánsz”-nak látta. Az egyik munkája a „talált” stílusú produkció volt: hétköznapi dolgokat használt, például vécépapír-gurigákat vagy automobil tömítéseket, hogy szórakoztató és néha humoros objektumokat alkosson. (Filctollal képeket rajzolt és spirálkölteményeket írt ilyen gurigák tucatjaira. Automobil tömítéseket használt sablonként, hogy attraktív és különös illusztrációkat készítsen egyik könyvébe.) Darabokat komponált zongorára. Forgatókönyveket írt és filmeket készített. Költeményeket és drámákat fordított szabadon magyarról. Egy számítógépes szakemberrel együtt még az angol ábécét is újratervezte, egyedi sajátosságokkal ruházta fel a hagyományos betűformákat, az egész ábécét közelebb hozva a szív óhajához.

V.

A huszonhat mű, amely ebben a gyűjteményben található, Robert angol nyelvű írásai-
ból származik. A kéziratot Janine Zend készítette elő, Natalie nevű lányuk segítségével.
Néhány költeményt is tartalmaz, de zömében a gyűjteményt prózájának szenteltük.

Talán a legjobb szó prózájának jellemzésére a „próza” – posztmodern értelemben.
Robert prózái nagyon hasonlóak a személyiségéhez; leleményesek és kíváncsiak, néha
ismétlődőek és csak egyszerűen bolondosak. Stílusa angolul olyan tiszta és szókimondó,
hogy sok esetben úgy hangzik, mintha valami más nyelvről lenne lefordítva. Nem tudom
biztosan, hogy mi ez a másik nyelv. Az anyanyelve magyar volt, később, az élete során elsa-
játította az olaszt és az angolt. Beszélt angolja, bár folyékony, de határozottan akcentusos
volt. Egyszer elmagyarázta nekem, hogy amikor 1956-ban elhagyta Magyarországot és
Kanadába jött, szinte semmit sem hozott magával. Azt mondta: „Mindent elveszítettem,
kivéve az akcentusomat.” Akár magyarul írt, akár angolul, ő valójában egy valamilyen
harmadik nyelvben volt igazán otthon. Ez egy ezidáig meghatározatlan nyelv, amelynek
talán sosem lesz neve vagy leírása. Talán ez egyszerűen egy ember személyiségének a
nyelve, beállítottságának végösszege. Akár a szerző által angolul írt, akár a szerző által
angolra fordított, akár egy a szerző és valamely angol ajkú író által közösen fordított;
angol nyelvű művei mindig némiképp absztraktnak, kissé magyarázónak és valahol
„lefordítottnak” hangzanak.

Mi a természete ennek a „translator-ese” nyelvnek? Ez a lélek eszperantója, George Steiner álmainak nyelvközisége? Ez a Földbolygó alapvető irodalmi nyelve? Ez a „fordítóstílus”, amelyet még az irodalomkritikusoknak és szociológusoknak is meg kell vizsgálniuk? Vagy talán egyike a Rubik-civilizáció nyelveinek; talán ez egy Khu-Fu korszakából származó kézirat; talán az emberiség, a történelem és az archeológia előtt ismeretlen kontinensekről és korszakokból ered.

VI.

Utoljára akkor láttam Robertet, amikor váratlanul meglátogatott otthonomban. Megérkezett, jellemzően akkor, amikor leültünk vacsorázni. Nem akart csatlakozni hozzánk; nem akart *nem* csatlakozni hozzánk. Vagy evett már valamit, vagy még nem készült fel az evésre. Szobáról szobára kószált, Mozart *Török indulóját* játszotta a zongorán a zeneszobában (nehézkesebben és lassabban, mint ahogy Glenn Gould játszotta, sokkal romantikusabban és közép-európaiasabban), szétszórta néhány gépelt kéziratot a dolgozószobában és átolvasott egy halom könyvtári könyvet a nappaliban. Végül csatlakozott hozzánk az ebédlőben. Aztán elővett egy cigarettát, hogy meggyújtsa. Mi rámutattunk a feliratra: *Nem dohányzó*. Azt mondtam neki, hogy bár a ház nemdohányzó, nálunk lehet, de csak a verandán. „Kellemes az idő” – mondtam –, „gyújts rá a verandán. Ezért hívjuk »csikknek«”. Jellemző módon Robert tiltakozott az egyezség ellen. „Én beszélgetni is akarok veled és dohányozni is. Én mindkettőtöket akarlak, téged is és a nikotint is.” Ki tudna feledni egy ilyen verbális megszővegezést, egy ilyen klasszikus Zendet? Most nem emlékszem, milyen megállapodást kötöttünk, de beszélgettünk és Robert elszívta a cigarettáját. Aztán elment, elhajtott elnyűtt, öreg autóján. Elment, egy ember, akinek megállt a világ, hogy megsejmelhesse és megvizsgálhassa.

VII.

Amikor Borges azt mondta Robertnek, hogy Kanada olyan messze van, hogy talán nem is létezik, azt gondolom, azt akarta sugallni, hogy a kanadai irodalom és kultúra „kis krumplik” világviszonylatban. Vagy arra gondolt, hogy a létezés inkább relatív, mint abszolút, hogy némely dolgok „jobban” léteznek és más dolgok „kevésbé”.

Kanada „távolinak” tűnt Borgesnek, mert – eddig legalább is – keveset tett hozzá a világ kultúrájához, de Kanada létezik. Az ember Borges többé már nem létezik, de a szerző Jorge Luis Borges tovább él. Az ember Zend nem létezik többé, a mi bánatunkra, de Robert Zend, az író tovább él – a férfiak és nők emlékeiben, akik gazdagodtak azáltal, hogy ismerték, csakúgy, mint az irodalmi művekben, amelyeket az olvasóknak kínálunk e most megjelent, új gyűjtemény lapjain keresztül. Az értékek, amelyeket Robert Zend nyújt továbbra is a világnak egyáltalán nincsenek messze, hanem itt vannak közel, a kezünk ügyében.

(Fordította: Burza Patrícia Kármén)